

# De Toorts

Spoorzoeken

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 119

Juni 2023





## OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. Leden en donateurs ontvangen drie keer per jaar De Toorts. Leden ontvangen daarnaast het kwartaalblad 'Mens en Natuur' van IVN Nederland.

IVN, Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

### Lid of donateur

IVN-leden zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15.

### Bestuur

Wim Swinkels (voorzitter): [ivnzk.bestuur@gmail.com](mailto:ivnzk.bestuur@gmail.com) / 06.52788835  
Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie):  
[ivnzk.peningmeester@gmail.com](mailto:ivnzk.peningmeester@gmail.com)  
Martin Ettema (algemeen bestuurslid)  
Juno Rouwenhorst (algemeen bestuurslid)

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

### Werkgroepen

**Amfibieën, Vissen en Reptielen** John de Jonge en Elly Stolwijk, [arv.ivnzk@gmail.com](mailto:arv.ivnzk@gmail.com).  
**Cursussen** Arend Reinink, [areinink1@gmail.com](mailto:areinink1@gmail.com)  
**Duurzame Leefomgeving en wijkvergroening**  
Wim Swinkels (waarnemend), [ivnzk.duurzaam@gmail.com](mailto:ivnzk.duurzaam@gmail.com)  
**Excursies (op aanvraag)** Harry Lips (waarnemend),  
[ivnzk.excursies@gmail.com](mailto:ivnzk.excursies@gmail.com)  
**Excursieplanner** Gerard van Dijk, [ivnzk.excursieplanning@gmail.com](mailto:ivnzk.excursieplanning@gmail.com)  
**Haarlemmermeer** Anneke Wegman, [ivnhaarlemmermeer@gmail.com](mailto:ivnhaarlemmermeer@gmail.com)  
**Kinderen** Ellen Koomen, [ivnzk.kinderen@gmail.com](mailto:ivnzk.kinderen@gmail.com)  
**Ledenadministratie** [ivnzk leden@gmail.com](mailto:ivnzk leden@gmail.com)  
**Mediacontacten** Ronald Cassee, [ivnzk.publiciteit@gmail.com](mailto:ivnzk.publiciteit@gmail.com)  
**Natuurkoffer** Ans Boogers, [ivnzk.natuurkoffer@gmail.com](mailto:ivnzk.natuurkoffer@gmail.com)  
**Natuurwerkgroep** Marc van Schie, 023.5351239,  
[marcmargriet@hetnet.nl](mailto:marcmargriet@hetnet.nl)  
**De Toorts** Femke van den Berg, [ivnzk.toorts@gmail.com](mailto:ivnzk.toorts@gmail.com)  
**De Toortsdistributie** Hennie Terpstra, 06.41388789,  
[terpstra.hennie@gmail.com](mailto:terpstra.hennie@gmail.com)  
**Vleermuizen** Marja van Diemen, [marja.vandiemen@gmail.com](mailto:marja.vandiemen@gmail.com)  
**Webbeheer** Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek,  
[ivnzk.webbeheer@gmail.com](mailto:ivnzk.webbeheer@gmail.com)

### Contactpersonen

**Landelijke IVN klachtenregeling** Jan Saveur en Petra Bürmann,  
[m.saveur@planet.nl](mailto:m.saveur@planet.nl)  
**Adviescommissie Haarlemmerhout** Jonne Misset, [jonnemisset@yahoo.com](mailto:jonnemisset@yahoo.com)

### In dit nummer

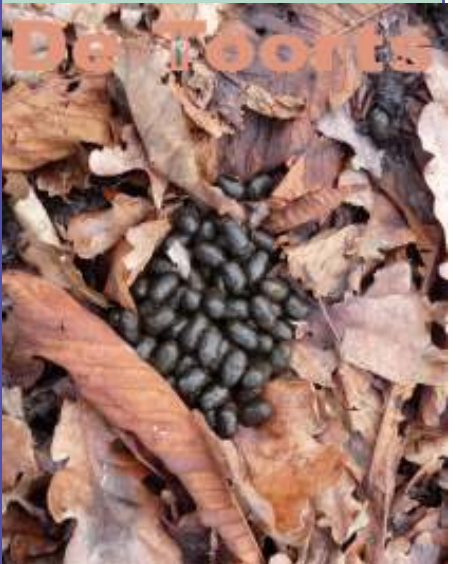
Redactioneel	3
Impressie Stinsenplantendag	3
Kennemer Vogeldag succesvol	3
Van het bestuur	4
Nieuw: Vleermuiswerkgroep	4
Oude Toortsen op te halen	4
Straatje Om	5
Insectensporen	6
Boven- en onderkaken zoeken	7
Vogelveren	8
Sporen op het strand	9
De zwam en zijn netwerk	10
Mijn favoriete plek	11
Sporen uit het verleden	12
Bosvondsten	13
Gidsen gezocht	14
Uitgelicht: IVN excursies ZK	15

### Colofon

**De Toorts** nummer 119, juni 2023, thema 'Spoorzoeken'.

**Gastbijdragen** van: Esther van den Braak, Ronald Cassee, Marisca van der Eem, Karin de Jager, Wim Swinkels en Florian Zevenberg.

**Redactie:** Femke van den Berg, Jany van Dijk, Loes van der Heijden en Margo Slot. De redactie heeft het recht om bijdragen te redigeren of te weigeren.



**Foto cover:** Uitwerpselen van damhert, *Esther van den Braak*

**Druk:** Editoo Arnhem ([editoo.nl](http://editoo.nl)); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk. De volgende Toorts met thema 'Biodiversiteit' verschijnt in november 2023.

**Kopij** graag uiterlijk eind september 2023 digitaal aanleveren via [ivnzk.toorts@gmail.com](mailto:ivnzk.toorts@gmail.com)



## REDACTIONEEL

Even was er paniek binnen de Toorts-redactie. Waren we het spoor bijster? In 2018 was een editie met het thema 'Sporen' uitgebracht. Kwamen we vijf jaar later aanzetten met het thema 'Spoorzoeken'. We mochten niet in herhaling vallen. Gelukkig zaten we niet op een dood spoor. Er bleken genoeg onderwerpen te zijn om een Toorts te vullen met nieuwe informatie.

Om nog even in de terminologie van sporen te blijven. Dik Vonk en Cisca Klarenberg hebben hun sporen bij IVN-ZK verdiend en werden tijdens de ALV in het zonnetje gezet. Hun kennis over bijvoorbeeld sporen komt in deze Toorts goed van pas. Ons oud-redactielid Esther van den Braak heeft samen met haar zoon Florian een interessant artikel over vogelveren geschreven. De passie van Esther is het strand en dat is te merken aan het enthousiaste stuk over strandvondsten. Karin de Jager heeft haar belevenissen rondom haar woning in Schalkwijk genoteerd voor 'Mijn favoriete plek'. Onze redactie heeft ook niet stil gezeten en is op pad gegaan om informatie los te peuteren bij IVN'ers.

Het thema voor De Toorts die in november uitkomt is 'Biodiversiteit'. Dit is een actueel onderwerp dat zeker aandacht verdient. Wat is biodiversiteit? Hoe komt het dat het slecht met de natuur gaat? Wat kunnen we doen om de biodiversiteit te verbeteren? Mocht je over dit thema iets kwijt willen, laat het de redactie weten.

We wensen je veel leesplezier met deze Toorts.

*Namens de redactie,  
Femke van den Berg*

## THEMA NOVEMBER

Stuur foto's, ideeën voor onderwerpen, kopij voor artikelen die te maken hebben met 'BIODIVERSITEIT' naar [ivnzk.toorts@gmail.com](mailto:ivnzk.toorts@gmail.com)



Minder grutto's. Foto: Peter van de Beek

## IMPRESSIE STINSENPLANTENDAG 10 APRIL



Foto's: Marry van der Geest

## KENNEMER VOGELDAG DOORSLAAND SUCCES

De op 16 april gehouden Kennemer Vogeldag was een doorslaand succes. Een verslag hiervan is te vinden op de website van Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland en IVN Zuid-Kennemerland. [www.vwgzk.nl/vogeldag-2/#more-9529](http://www.vwgzk.nl/vogeldag-2/#more-9529)



IVN'ers aan het werk voor vierde Kennemer Vogeldag. Foto: Berna van Baarsen



## VAN HET BESTUUR

Eind april stond ik in Overveen voor een excursie waterdiertjes met mijn voeten in het Wed, dat nog ijskoud was. De kinderen en enkele aangestoken ouders gingen enthousiast aan de slag om een paar bakken te bevolken met waterdiertjes, ze aandachtig te bekijken en met zoekkaarten en apps op naam te brengen. Met het aanbrenken van de lente is er weer alle gelegenheid om ons te wijden aan deze kernactiviteit: mensen meenemen in het beleven van de natuur. Zo hebben we ook dit voorjaar weer de succesvolle Voorjaarsbloeiërsdagen in Thijsse's Hof en de Heimanshof en de Kennemer Vogeldag op Fort benoorden Spaarndam kunnen meemaken.

Op de Algemene Leden Vergadering mochten we twee leden in het zonnetje zetten die zich al 25 jaar bevlogen hebben ingezet: Cisca Klarenberg, jarenlang actief in de Kinderwerkgroep en bij de organisatie van de paddenstoelendagen en Dik Vonk, die op geheel eigen wijze vanuit een grote deskundigheid bijdraagt aan excursies en cursussen.

Verder hadden we een pittige discussie over onze doelstellingen en de manier waarop we die als vereniging willen bereiken. Daarbij bleek dat de meeste leden zich willen concentreren op ons kerndoel, beleving van de natuur in activiteiten zoals hierboven beschreven. Onze criteria voor deelname aan acties voor duurzaamheid en klimaatbewustzijn zullen daarvoor worden verduidelijkt.

Om bij het thema van dit Toorts-nummer te blijven: met nieuwe initiatieven, het enthousiasme van veel IVN'ers en de groeiende belangstelling van de buitenwacht blijven we ook dit jaar ons eigen spoor volgen.

*Namens het bestuur,  
Wim Swinkels, voorzitter*



Een speld en oorkonde voor 25-jarig jubileum.  
Foto: Femke van den Berg

## NIEUW: VLEERMUISWERKGROEP

Medio maart 2023 is de Vleermuiswerkgroep Zuid-Kennemerland opgericht. De werkgroep is een samenwerkingsverband van IVN Zuid-Kennemerland, Thijsse's Hof, Gemeente Bloemendaal, het Bioteam Bloemendaal, Vrienden van het Bloemendaalsebos en de Zoogdierverseniging. De coördinatie van de werkgroep wordt gedaan door Marja van Diemen van IVN Zuid-Kennemerland.



Activiteiten van de werkgroep bestaan uit drie pijlers:

- Voorlichting en educatie, zoals excursies en lezingen.
- Beheer, zoals het plaatsen en onderhouden van kasten en deze monitoren, in samenwerking met betrokken inwoners.
- Monitoring door middel van detectie en tellingen bij in/uitvliegen.

Het beheer en de monitoring wordt in eerste instantie uitgevoerd in Bloemendaal en Bennebroek. Hier loopt namelijk al een Biodiversiteitsplan en het project "Nachtleven ontrafeld". De Zoogdierverseniging verleent ondersteuning bij het beheer, zoals het plaatsen van kasten en het geven van advies. Thijsse's Hof is beschikbaar voor presentaties en als kenniscentrum. De Vrienden van het Bloemendaalse Bos zijn al actief met vleermuisbeheer en hebben zich bij de werkgroep Vleermuizen aangesloten. Inmiddels heeft de werkgroep ook contact met de Gemeente Haarlem over samenwerking in die gemeente. In de toekomst zal de werkgroep haar werkgebied nog verder uitbreiden. Verdere informatie kun je opvragen bij Marja van Diemen: [marja.vandiemen@gmail.com](mailto:marja.vandiemen@gmail.com)



## OUDE TOORTSEN

Welke liefhebber kan ik blij maken met een stapel oude zwart-wit Toortsen. Ik heb nummer 18 tot en met 77. Als niemand ze wil gooi ik ze bij het oud papier.

Vanaf nummer 79 is De Toorts in kleur gedrukt. Aangezien ik die eerste gekleurde Toorts zelf heb gemaakt bewaar ik de laatste zwart-wit editie nummer 78 graag zelf.

Esther van den Braak  
Reacties kunnen worden gestuurd naar [ivnzk.toorts@gmail.com](mailto:ivnzk.toorts@gmail.com).

## OPENSTAANDE FUNCTIES

Onze afdeling draait goed dankzij de inzet van vele vrijwilligers. Maar het kan nog beter. Een aantal functies is vacant. Het gaat om de volgende posities:

- Bestuurslid
- Coördinator werkgroep Excursies, zie ook pagina 14
- Coördinator werkgroep Duurzame Leefomgeving
- Gidsen voor verschillende excursies, zie ook pagina 14
- Redactielid De Toorts

Vragen of interesse? Neem contact op met desbetreffende contactpersoon zoals vermeld in deze Toorts op pagina 2 bij kopjes Bestuur of Werkgroepen.



Het is veel te lang geleden dat ik in de Amsterdamse Waterleidingduinen heb gewandeld en ik geniet er nu weer te zijn, vooral omdat het eindelijk weer een zonnige dag is. Als de mensengeluiden even wegvallen hoor ik alleen vogels en een krakende boom.

Het eerste spoor dat ik tegenkom is dat van de lente. De beuken hangen hun zachtgroene blad zacht te wapperen en ook de kastanje laat het nieuwe blad al wat hangen. Mooi zijn de sporen van voorgaande jaren te zien in de tak: de bekende paardenhoefdrukken.

Het tweede spoor is dat van een mol. Hier geen zwarte opgegooide grond maar licht duinzand. Verder zie ik sporen van hier gelande helikoptertjes van de esdoorn. Overall schieten de zaailingen de grond uit. Nog een spoor van de lente is duidelijk te horen, de tjiiftjaf.

Op een dode boom zie ik vraatsporen, mogelijk van de hier levende damherten. Ik hoop ze vandaag te zien en let ook op hun sporen. En ik zie nu ook dat er beuken zijn die nog helemaal in de knop zitten en nog geen lentekrie-



Paardenhoefdrukken.

bels hebben. Net als bij de mensen hebben zij ook hun eigen tempo.

Het is heerlijk als je geen einddoel hebt bij het wandelen. Je kunt op een paar meter rondwalen met je ogen en je voeten volgen vanzelf. Ik ontdek dan een wijngaardslak, mooie patronen in een dode boom, insectenholtjes in een andere dode boom, tonderzwammen bovenop een knoest. Maar nog geen duidelijke sporen van damherten.

Dan zie ik weer een nieuw spoor van een dier op de grond. In het lichtere zand zie ik wat donkerder zand dat uit een klein holtje lijkt te zijn gekomen. Het is nu wel jammer dat ik zo weinig van insecten weet, geen idee wie dit gedaan heeft. Ondanks dat geniet ik er wel van en dat is het belangrijkste.

Ik ga een smal zandpaadje omhoog, nieuwsgierig wat daarboven te zien is.

En daar zie ik hertenkeutels liggen, de damherten komen hier dus in de buurt. Als ik boven ben zie ik verderop twee geweien boven een heuveltje uitkomen. Ik blijf heel stil staan met mijn fototoestel paraat. Twee mannetjesherten zijn heerlijk aan het grazen, kijken af en toe op en zijn heel ontspannen. Ik neem veel foto's en als ik een onverwachte beweging maak gaan ze er vandoor. Als ik de foto's wat vergroot zie ik een spoor bij een van de hertenbokken van het afgooien van het gewei: een kale, rode, ronde plek.

Ik heb mijn sporen wel verdiend vanochtend en ga weer richting uitgang. Onderweg word ik getraakteerd op nog vier prachtige hertenbokken die kalm het pad oversteken, even opkijken en weer rustig doorgaan met grazen. Helemaal blij verlaat ik het duin maar kom binnenkort weer terug. Teveel te genieten hier.

*Tekst en fotos: Marisca van der Eem*



Insectenholtje.



Damhert.



Verse uitwerpselen.



## INSECTENSPOREN

Bij diersporen denkt men gewoonlijk aan voetprinten en kenmerkende keutels. Bij insecten zijn vraatsporen het meest bekend. Gaten in bladen zeggen vaak niets over de veroorzaker. In een aantal gevallen is de dader wel te achterhalen, met name wanneer men de naam van de waardplant kent.

De 'sigaartjes' aan de elzenbladen worden door een kevertje gemaakt. Doorzichtige vlekken of gangetjes in bladeren zijn meestal op naam te brengen via de website [bladmineerders.nl](http://bladmineerders.nl). Minerende diertjes eten bladmoes in het blad, maar laten de blad huid heel. De gaatjes van de houtworm zijn berucht. Behangersbijen knippen halve cirkels uit de bladrand. Grappig is het vraatspoor van de iepenzigzagbladwesp. Zij vreet als jonge larf heel speciale patronen tussen twee zijnerven. De oudere larf kan de zijnerf wel doorbijten en dan gaat de zigzagfiguur verloren.



Spoor van iepenzigzagbladwesp.

Bij insecten zijn er soms ook andere typen sporen te vinden, zoals geuren van wantsen en geluiden. Hommels, vliegen en muggen brommen of zoe-men. Sprinkhanen zijn vaak tot op soort te herkennen aan hun gesjirp. Kuiltjes van de mierenleeuw en nestgaatjes van mieren en graafbijen zijn ook sporen. Een heel speciaal spoor ontstaat bij het uitzwermen van vliegende mieren. Hoog in de lucht ziet en hoort men dan een drukke troep meeuwen die zich aan de mieren tegoed doen.

Een speciaal type spoor bij insecten is het lege huidje. Door hun uitwendige skelet zijn insecten gedwongen om af

en toe te vervellen. Het lege chitinehuidje of de lege pophuid blijft dan achter. Vaak is dat huidje te klein en te teer om het soort insect te bepalen. Van veel muggen is het voor specialisten wel te doen. Libelle larvehuidjes zijn bijna de "ideale" insectensporen omdat zij kenmerkend zijn per soort libel. En ze zijn het bewijs dat die soort in dat waterlichaam zijn hele larve-ontwikkeling heeft voltooid. Dat is belangrijke ecologische kwaliteitsinformatie. Wel is het een praktisch nadeel, want het kost veel tijd om de larvehuidjes te vinden in de oeverbegroeiing. Een lugubere vorm van lege huidjes zijn de mummies van bladluizen, waarin een parasietwespje is opgegroeid.

Ook als het om insectensporen gaat valt er nog heel wat te ontdekken in de natuur.

*Tekst en foto's: Dik Vonk*



Nestgang van zandbij.



Bijenvraat.



Het uitsluipen van een libelle.

## OP ZOEK NAAR BOVEN- EN ONDERKAKEN

**Gewapend met een loep, pincet en tandenborstel begeef ik me naar het Veldhospitaal in Haarlem. Onder leiding van Nico Jonker pluizen vier deelnemers uilenballen om te achterhalen welke muizen er op het menu hebben gestaan. Of zoals Nico het zo mooi zei: "Dit is eigenlijk forensische ecologie".**

### Kerkuilen

De te onderzoeken braakballen zijn afkomstig van kerkuilen. Deze uilensoort heeft een beperkte actieradius. In een straal van zo'n twee kilometer zoekt deze vogel zijn voedsel bij elkaar. Het hoofdvoedsel bestaat uit allerlei soorten muizen en soms zelfs een bruine rat. Eigenlijk is het een alleseter. Hierdoor kan goed worden onderzocht welke muizen er in een bepaald gebied voorkomen.



Majestueuse uil.

### Braakballen

Het onverteerde voedsel is samengeklonterd en bestaat uit botjes, veertjes en haartjes. Dit zijn de zogenaamde braakballen of uilenballen die in de krop zitten. Voordat een uil in de avond of nacht op jacht gaat, leegt hij zijn krop. Daarom zijn de braakballen te vinden onder aan de nestkast. De keel van de uil is voorzien van een slijm laag waardoor er geen wonden ontstaan door scherpe botjes tijdens het uitbraaken.

### Muizen

Op basis van wat muizen eten, kan een verdeling worden gemaakt van de muizensoorten. Ware muizen hebben

een gevarieerd menu. Ze eten onder andere vruchten, insecten en bast van bomen. De kiezen vormen een patroon van golfjes. Spitsmuizen jagen op insecten en hebben daarom spitse tanden. Woelmuizen eten vooral planten en hebben snijtanden die voorin de bek staan en platte kiezen. Aan de vorm van de schedel en de soort tanden en kiezen is te achterhalen welke muis het betreft.

### Pluizen

Tijdens de pluissessie van deze avond worden braakballen van drie locaties onderzocht: Elswout, Spaarnwoude recreatiegebied en Spaarnwoude Stompe Toren. De braakballen van Elswout zijn diezelfde dag verzameld door een boswachter. De ene braakbal is droog en pluizig. De ander is nat en compact. Het pluizen van een bal



Determinatie door Nico en Ellen.



Werk aan de winkel.



Skelet muis en type schedels.



Kaken van een muis.

vergt geduld en voorzichtigheid. De focus ligt op het verzamelen van de boven- en onderkaken. Het is piepklein en een loep is geen overbodige luxe. Met de tandenborstel wordt het stukje bot schoongemaakt waardoor alles beter zichtbaar wordt. Ik heb drie ballen uit Elswout uit elkaar gepeuterd. Hierin bevinden zich vier huisspitsmuizen en drie veldmuizen.

Mijn buurvrouw Ellen heeft een rosse woelmuis gevonden. In de braakballen afkomstig uit de buurt van de Stompe toren in Spaarnwoude zitten zwammetjes en zelfs een rupsje van een mot. Motten leggen graag hun eitjes in

braakballen. Deze braakballen zijn verzameld door ecooloog Isabel van Dam. Mijn gepluis levert vier veldmuizen op.

### Conclusie

Er zijn in totaal 114 prooidieren gevonden tijdens deze pluissessie. Van muizen zijn zes verschillende soorten gevonden: huisspitsmuis, veldmuis, bosspitsmuis, rosse woelmuis, dwergmuis en bosmuis. De veldmuizen zijn favoriet onder kerkuilen. Het was een interessante avond die een bijzondere wereld voor mij heeft geopend.

*Tekst en foto's: Femke van den Berg*



## VOGELVEREN

Florian is 11 jaar en gek op vogels. Hij begint meteen honderduit te vertellen als ik hem vraag naar vogelveren. Het leuke met veren is dat sommige vogels heel saai lijken, maar als je goed gaat kijken ontdek je toch ineens prachtige kleuren. Zo is een spreeuw helemaal geen saaie zwarte vogel want hij heeft ook paarse en groene kleuren en geel op de snavel. En in de winter nog extra witte spikkels.

Als vogels uit het ei komen zijn het kale bolletjes zoals bij meesjes en merels, of pluizenbolletjes zoals bij meerkoeten en futen. Op een gegeven moment ontwikkelen ze allemaal veren. Als die goed gegroeid zijn en het kuiken groot genoeg is geworden, dan kunnen ze vliegen. Wist je dat een huismus wel 14.000 veren heeft en een zwaan maar liefst 25.000?

### Klittenband

Een veer kun je zien als een heleboel haren met haakjes eraan die aan elkaar blijven zitten. Eigenlijk zitten ze als een soort klittenband aan elkaar vast. Het klittenband kan ook open gaan of in de war raken. Daarom poetsen vogels zich heel vaak: als ze wakker worden, als ze gegeten hebben en voordat ze gaan slapen. Zo worden de veren schoon en het klittenband gaat dan weer overal netjes aan elkaar zitten. Ook verwijderen ze zo vuil en parasieten. Dat laatste is heel belangrijk anders worden de veren opgegeten.

### Witte meerkoet

Sommige vogels hebben een schutkleur om niet gezien te worden door hun vijanden. Maar er zijn ook mannetjes, zoals de mandarijneend, die er juist heel mooi uitzien met felle kleuren. Dit is om de vrouwtjes te versieren. Wie de mooiste kleuren heeft en het sterkste is, wordt de man van het vrouwtje. Je hebt ook wel eens afwijkende veren waar dan meer of minder pigment in zit. Een vogel kan dan zwarter worden, wat melanistisch heet. Of juist witter, dat heet leucistisch. Vorig jaar hebben we een leucistische meerkoet ontdekt bij de Jan-Gijzenkade in Haarlem, die was helemaal wit.

### Waarom vind je veren?

Als je heel veel veren ziet, is dat vaak



Opvallend verenkleed. Foto: Esther van den Braak



Zelfde soort, andere kleur. Foto: Esther van den Braak



Plukplaats. Foto: Jany van Dijk



Florian met gaaienvaar. Foto: Esther van den Braak

een zogenaamde plukplaats. Je weet dan zeker dat de vogel is opgegeten. Als dat door een andere vogel is, zoals de sperwer, zie je de wortel van de veer nog zitten als klein gaatje. Maar als een vos of een marter een vogel heeft gepakt dan zie je dat de veren zijn afgebeten. Het ronde gaatje is dan soms platgedrukt en je ziet bijtsporen.

Als vogels opfladderen zie je ze soms veren verliezen, net zoals wij wel eens haren verliezen.

De veren verslijten ook wel. Dan gaan vogels ruien en krijgen ze nieuwe veren. Sommige vogels, zoals eksters, blijven na de rui hetzelfde. Andere vogels krijgen in de zomer een zomerkleed en 's winters weer een winterkleed.

### Tip

Als laatste nog een tip. Met het boekje "Vogelveren" van Einhard Benzel kun je vogelveren determineren. Leuk om uit te zoeken van welke vogel de veer is die je hebt gevonden.

Tekst: Florian Zevenberg met hulp van Esther van den Braak



## SPOREN OP HET STRAND

Op het strand zijn heel veel verschillende sporen te vinden. Denk maar aan schelpen, dat waren ooit de huisjes van schelpdieren. Of krabbenchildjes. Maar er zijn nog veel meer bijzondere sporen te vinden.

### Meeuwen

Tijdens mijn wandeling op het strand bij IJmuiden zie ik veel zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen vliegen. Op het strand vind ik diverse sporen van de meeuw: meeuwenpoep, verschillende veren en pootafdrukken in het zand. Als ik dichterbij de pier kom, ontdek ik braakballen. De meeuwen doen zich hier bij zee te goed aan schelpdieren en andere eetbare aanspoelsels zoals zeesterren, krabben en zee-egels. En wat hun maag niet kan verteren, wordt als een bal weer uitgekotst. Deze braakballen herken je aan kleine hoopjes met stukjes schelp, die vaak uit elkaar zijn gevallen.

### Veen

Op de vloedlijn ligt het vol met een soort zwartbruine brokken. Tijdens een excursie dacht een deelnemer ooit dat het afval was en was zeer verbaasd toen ik vertelde dat dit veen is en dus gewoon natuurlijk.

In de tijd dat de zeespiegel nog niet zo hoog stond als nu, vormden zich op de huidige zeebodem gebieden met moeras en veen. Na de laatste ijstijd, ongeveer elfduizend jaar geleden, steeg het zeeniveau in de Noordzee met zo'n 120 centimeter en werd het veen overspoeld en begraven onder een laag zand en klei.

Het veen, dat bestaat uit verteerde en samengekoekte plantenresten, ligt tegenwoordig nog steeds onder de



Fossiele wervels.

zeebodem en komt soms bloot te liggen. Het kan dan aanspoelen op het strand als brokken veen. Soms zie je gaten in die brokken, veroorzaakt door boormossels, die met de raspachtige stekeltjes op hun schelp een gat boren om in het veen te gaan wonen. Het plankton filteren ze uit het water met hun ademhalingsbuis, de sifo. Kinderen vinden het leuk om blokken veen te splijten en te ontdekken wat voor verborgen schatten erin zitten, bijvoorbeeld stukjes vermolmd hout of stengels van planten, of veel kleine zaden. Met een loepje kun je dit nog beter te bekijken.

### Fossielen

Als je geluk hebt vind je op de vloedlijn fossielen. De meest gevonden fossielen in IJmuiden zijn zwartbruin gekleurde, cilindervormige wervels van grote vissen. Ze zijn vaak afkomstig uit het Eemien, de warme periode tussen de laatste twee ijstijden in, 100.000 tot 120.000 jaar geleden. Regelmatig vind ik ook wervels die wit zijn, dat zijn dan recentere wervels. Die kun je soms herkennen aan hun stank.



Verteerde plantenresten.

### Schuim op het strand

Eén van de duizenden algensoorten is de schuimalg. Deze algensoort leeft in grote groepen bij elkaar. Als zo'n kolonie afsterft, worden de restanten ervan door de golven opgeklopt tot schuim. De wind en de stroming kunnen er voor zorgen dat dit schuim naar het strand wordt geblazen. Als je dit schuim goed bekijkt zie je soms de prachtigste kleuren.

*Tekst en foto's: Esther van den Braak*



Schuim langs vloedlijn.



Prachtige kleuren.



Lekker hapje.



## DE ZWAM EN ZIJN NETWERK

In Nederland zijn er ongeveer zesduizend soorten paddenstoelen, waarvan ongeveer achthonderd in Koningshof en Elswout staan, dit zijn dé hotspots van de paddenstoelen. Maar er zijn meer plekken in onze regio waar veel paddenstoelen groeien. Ik spreek af met Leo van der Brugge, die ruim dertig jaar geleden al foto's in de natuur maakte en zo geïnteresseerd raakte in paddenstoelen.

### Het netwerk

Leo vertelt met name over de Haarlemmerhout, waar bomen samenleven met paddenstoelen. Door het verkeer over de Provincielaan was er jarenlang veel verzuurde regen, waardoor de paddenstoelen verdwenen. Je kon door het bladerdak van de bomen naar de lucht kijken" vertelde Leo. Er is toen kalk gestrooid om zuren in de grond op

te nemen, waardoor de paddenstoelen terug kwamen en de bomen weer van voedsel konden voorzien. De bomen knapten toen weer op.

Een paddenstoel is het vruchtlichaam die sporen maakt. De vele soorten schimmels (zwammen) met hun draden zijn de eigenlijke plant. De schimmeldraden vormen een vertakt ondergronds netwerk (mycelium) en kunnen zich verbinden met de haarwortels van de bomen. Zij voorzien bomen via deze mycelia van voedingsstoffen en ontvangen op hun beurt suikers die de boom produceert. Deze symbionten, schimmels die een relatie hebben met bomen waar beiden voordeel van hebben, kunnen in relatie staan tot één soort boom of tot meerdere soorten bomen. Als een boom aangetast wordt geeft hij via het mycelium een seintje aan de andere bomen, waardoor die

antistoffen gaan aanmaken tegen de aantasting.

### De sporen

Sporen zijn superklein en vallen alleen bij windstilte op de grond, vertelt Leo. Ze komen uit plaatjes of buisjes en worden door de wind of passerende dieren meegenomen. Er worden miljoenen sporen afgegeven maar de kans dat er één kiemt is heel klein. Sporen kunnen een aantal dagen overleven. Ze kunnen ook in een bolletje zitten, zoals bij de aardster. Leo vertelt over de bijzondere verspreiding van deze sporen. "Boven in het bolletje van de aardster zit een gaatje. Als het regent of wanneer er een insect langskomt, komt er een hele wolk sporen uit. De stinkzwam maakt een soort slijmlaag waarin de sporen zitten en daar komen vliegen op af. Die nemen aan hun poten de sporen mee en verspreiden ze zo."

### Onmisbaar

De grootste groep paddenstoelen zijn de saprofyten, die leven van dode organismen. Een voorbeeld is de platte tonderzwam die als parasiet horizontaal tegen de boom aangroeit. Zodra de boom afsterft, wordt de tonderzwam saprofyt. De oude zwammen blijven zitten en de nieuwe groeien weer horizontaal om zo hun sporen kwijt te kunnen. Paddenstoelen, zwammen en hun ondergrondse netwerken zijn onmisbaar voor een opgeruimd en gezond bos.

*Tekst: Loes van der Heijden*

*Foto's: Leo van der Brugge*



Echte tonderzwam.



Horizontale groei om sporen te kunnen verspreiden.



Sporen via een ontploffinkje.



# mijn favoriete PLEK

Op Koningsdag 2023 plof ik met mijn jas nog aan neer op de bank, grijp mijn mobiel en start Waarneming.nl. Bij locaties zoek ik naar Haarlem – Groene zoom Schalkwijk. En ja hoor, zie je wel, had ik toch de snor gehoord en gezien. Twee zelfs! En gelukkig blijkt Han Buckx, oppervogelaar in deze regio, dat ook vastgesteld te hebben. Betere bevestiging kun je niet hebben!

Eerder, toen ik eens in de Groene zoom liep, passeerde ik een elektriciteitshuisje, waaruit een subtiel ratelend geluid leek te komen. Zou het ...? Besmuikt om me heen kijkend of niemand mij zag, liep ik er heen en legde mijn oor er tegenaan. Nee, het geluid kwam niet uit het huisje, maar ... wel uit het riet erachter. Hoorde ik een snor of een sprinkhaanzanger? Waarneming.nl gaf geen keihard uitsluitsel: zowel de snor als de sprinkhaanzanger werden genoemd en er zat helaas niemand bij van het kaliber van Han Buckx.

Terug naar de snor, die kwam ik tegen toen ik wilde kijken of de roerdomp thuis was. Hij staat soms lekker in het zonnetje in het riet. Helaas was hij op pad. Eens, wandelend in de Poelbroek, vroeg in de avond, druk kletsend met mijn wandelvriendin werden we overstemd door een vreemd geluid. Het galmde over het water. Zelfs mijn goedgebekte vriendin viel stil: "Krijg nou wat!". Dit maakte indruk.

Ondertussen drong het tot me door dat dit alleen maar de roerdomp kon zijn. Het leek wel of het water het geluid van alle kanten weerkaatste. We gingen op zoek – achter het geluid aan. Kansloos, het geluid leek steeds van een andere kant te komen, alsof er zes roerdampen zaten. Indrukwekkend; het duurde wel een uur. Ga ik nooit vergeten, de wandelvriendin ook niet.



Kaukasische vleugelnoot.



Meerwijkplas.



Groenling.



In het oog springend koolzaad.

Ook de Cetti's zanger, die ik nooit gezien heb, ben ik niet vergeten. Hij bracht ons namelijk iets anders. Met mijn dochter ging ik via het Vlinderpad door het hek het natuurontwikkelingsgebiedje in aan de Meerwijkplas. Daar had hij zich duidelijk hoorbaar verstoppt.

Een half uur lang hebben we rond gespeurd. Steeds liet hij zich weer horen of bijna zien. Maar nét niet natuurlijk. Tot mijn dochter hem spotte boven in een klein boompje: "Daar mam, we hebben hem!". "Hem" checkend met de verrekijker bleek een blauwborst te zijn. Wat een geweldige vondst, een vogelkijkwaardig kind!

Terug wandelend tussen de vele rietzangers en fitissen, valt het licht mooi op een groenling met zijn groen met gele pak. Mijmerend tussen het overvloedige gele koolzaad en mijn favoriet, de Kaukasische vleugelnoot, zag ik weer dat ene plantje voor me. Een orchis met een paars bloemetje en sommigen met gevlekt blad. Plantnet dacht aan een rietorchis, maar was niet overtuigd. Ik ook niet. Doet er niet toe: het stond er vol mee. Prachtig.

Klimmend over het hekje beëindigde ik mijn buurtavontuur. Een waardig begin van deze dag, met dank aan onze Willem.

*Tekst en foto's: Karin de Jager*



## SPOREN UIT HET VERLEDEN IN KENNEMERLAND

Het kleinkind van één van de redactieleiden zette in Panneland zijn schepje in de grond en vond al snel diverse dierenbotten. Hiermee werd hij de trotse eigenaar van sporen uit het verleden. Bodemvondsten als deze geven inzicht in hetgeen door de eeuwen heen in de duinen heeft geleefd.

### De Kennemerduinen

Al zo'n vierduizend jaar geleden was er in de Kennemerduinen sprake van bewoning door mensen, maar het duurde lang voordat er sporen van de vroegere bewoners werden ontdekt. In het Nationaal Park zijn archeologische vondsten afkomstig uit diverse perioden opgegraven. Gebaseerd op deze vondsten blijkt dat het gebied tussen de ijzertijd (800 – 500 voor Christus) en de late middeleeuwen (1.000 – 1.500 na Christus) door mensen bewoond was.

Een bijzondere en grote vroegmiddeleeuwse vindplaats is Groot Olmen bij Bloemendaal. Vanwege natuurbeheer werd een groot stuk duingebied afgeplagd. Vervolgens werden in het stuifgebied scherven zichtbaar. Reden genoeg om verder onderzoek te doen. Bij de opgravingen in Groot Olmen in 2006 trof men karrensporen, potscherfen en resten van langgerekte woonstalhuizen aan. Zo'n vroegmiddeleeuwse boerderij heeft overigens model gestaan voor het ontwerp van het Bezoekerscentrum De Kennemerduinen. Meer informatie over Groot Olmen is te vinden op: <https://onh.nl/verhaal/vondst-van-de-maand-groot-olmen>



Opgravingswerkzaamheden Groot Olmen. Bron: [onh.nl/verhaal/vondst-van-de-maand-groot-olmen](https://onh.nl/verhaal/vondst-van-de-maand-groot-olmen)



Spinsteen Groot Olmen. Bron: [collectie.huisvanhilde.nl](https://collectie.huisvanhilde.nl)



Kralen uit diverse perioden. Bron: [onh.nl/verhaal/vondst-van-de-maand-groot-olmen](https://onh.nl/verhaal/vondst-van-de-maand-groot-olmen)



Maquette boerderij Groot Olmen. Bron: [collectie.huisvanhilde.nl](https://collectie.huisvanhilde.nl)

Aan de noordoostelijke en oostelijke rand van 't Wed zijn ploegsporen uit de dertiende eeuw aangetroffen. Mogelijk zijn de bewoningsperioden niet aaneengesloten geweest, omdat door hoge waterstanden en later ook overstuivingen de bewoners tijdelijk verdreven werden.

### Wie graaft vindt wat

De Van Limburg Stirum vallei in de Waterleidingduinen is ontstaan na het dichtmaken van het Van Limburg Stirum kanaal. Het was een waterwinkanaal dat gedempt werd om de grondwater-

stand te herstellen. Het zand dat nodig was om het kanaal te dichtmaken, werd uit de duinen afgegraven en hierdoor ontstond de vallei waarin veel sporen uit het verleden zijn gevonden. De donkere tekeningen in het zand laten de oude grondlagen van bossen, moerassen en plassen uit de vroege tot late middeleeuwen zien.

Wim Kuijper, een archeoloog van de Rijksuniversiteit Leiden en vrijwilliger bij de Waterleidingduinen, heeft bodemonsters genomen en vond bij het zeven van het zand de grote Clausilias slak, die voorkomt in bossen. Uit de gevonden schelpensoorten waaronder deze grote Clausilias slak, kan worden afgeleid dat hier vroeger een vochtig loofbos heeft gestaan, een omgeving waar de bruine beer goed in gedijt. De grootste vondst is 26 botten en botjes van de linker voorpoot van een bruine beer. Uit koolstofdatering of C-14 datering blijkt dat de botten ongeveer 900 jaar oud zijn.

Koolstofdatering is een methode om de ouderdom van voorwerpen te bepalen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van koolstof-14 (C14). C14 is radioactief en zit op elk voorwerp. De hoeveelheid wordt, naarmate het voorwerp ouder wordt, steeds minder. Zo kan aan de hand van de hoeveelheid C14 bepaald worden hoe oud een voorwerp is.

De Van Limburg Stirum vallei heeft een schat aan bodemvondsten opgeleverd en inzicht gegeven in de vroege ontwikkeling en bewoning van ons duinlandschap.

Tekst: Loes van der Heijden



Vorraadpot Groot Olmen. Bron: [collectie.huisvanhilde.nl](https://collectie.huisvanhilde.nl)



Gewei edelhert Groot Olmen. Bron: [collectie.huisvanhilde.nl](https://collectie.huisvanhilde.nl)



Pijlpunt Groot Olmen. Bron: [collectie.huisvanhilde.nl](https://collectie.huisvanhilde.nl)



## BOSVONDSTEN

Op een prachtige ochtend begin mei tref ik Cisca Klarenberg bij een niet zo druk bezochte plek in het Groenendaalse bos. Cisca is al 25 jaar actief lid voor IVN Zuid-Kennemerland. Zij neemt mij mee om van alles over sporen te vertellen. Eens zien welke bosvondsten we doen.

Cisca vindt het prachtig hier en komt al sinds haar jeugd in dit bos. De licht uitgeholde paden zijn natuurlijk en meanderen door het bos. Overal ligt dood hout. Sommige stukken zijn bezet met uitgedroogde paddenstoelen, zoals een stobbe met zwarte geweizwammetjes. In het hout is flink huisgehouden want er zijn sporen van hakwerk door een vogel te zien. Stukjes hout en poeder liggen aan de voet.

We lopen op een bospad, omgeven door paardenbloemen, hondsdrif en brandnetels. Een stukje verderop is "Stichting Kom In Mijn Tuin" gevestigd, waar mensen met elkaar en met de natuur worden verbonden, met gezond en lekker voedsel uit eigen tuin. Hier staan een houten bank en dito tafel die Cisca cadeau heeft gekregen toen ze afscheid nam van de Hartekamp.

Onze blikken zijn gericht op de grond en we vinden een uit een boom gevallen vogelnestje. Niet alleen de ogen worden gebruikt. We horen mooie vogelzang van de vink, tjiftjaf, roodborst, merel en zwartkop. Reeën komen hier ook voor, maar helaas vinden we geen uitwerpselen van hen. Wel zien we hommelmokinginnen die hun buikje vol eten nadat ze de winter in een holletje hebben doorgebracht. Op het zandpad is een gaatje te zien met eromheen omhoog gewoeld zand. Hier is een wesp aan het werk geweest. Langs het pad zijn nog meer hopen zand te zien. Die zijn van een mol. Kinderen zijn ook actief geweest in het bos. Grote takken zijn tegen een omgebogen stam gezet.

We worden getraakteerd op een voorstelling van dansende motjes met enorme voelsprietten. Ze landen even op een zonnig blad en vliegen dan weer op. Het zijn langsprietmotten die vooral voorkomen in loofbossen. Dit bos is een gemengd bos. Naast loofbomen zoals eik, beuk en esdoorn komen ook naaldbomen voor zoals fijnspar en douglasspar. Sommige



Veelzijdig dood hout. Foto: Cisca Klarenberg



Cisca's bankje. Foto: Femke van den Berg



Uit een boom gevallen.  
Foto: Femke van den Berg



Lange voelsprietten. Foto: Cisca Klarenberg



Wespenholletje. Foto: Femke van den Berg

dennenappels dragen sporen van vraat door bijvoorbeeld eekhoorn of specht. De specht is een slimme vogel want het klemt een dennenappel tussen een v-vormige tak om zo makkelijk het lekkers eruit te halen.

Zittend op een bankje horen we geroffel op een stam. Even goed speuren en ja hoor, daar laat de grote bonte specht zich zien. Verderop raapt Cisca een prachtige veer van de grond. Lastig te zeggen van welke vogel, maar het lijkt erop dat de eigenaar geplukt is want het uiteinde van de staartpen is afgebroken.

De weegbreezonnebloemen zijn niet over het hoofd te zien. Deze stinsenplanten zijn wat minder bekend. Voorzien van aantekeningen en foto's neem ik afscheid van Cisca. Dit stukje bos ga ik zeker wat vaker bezoeken.

Tekst: Femke van den Berg



Sprankelende kleur. Foto: Femke van den Berg



## GIDSEN GEZOCHT!

**Eén van de leukste activiteiten voor IVN-leden: het overdragen van jouw liefde voor de natuur op anderen door een excursie te geven. In dit artikel worden een paar mooie excursies uitgelicht die wij op dit moment niet meer kunnen geven door een tekort aan gidsen en organisatoren. Hopelijk word je enthousiast en meld jij je aan als gids of organisator, voor een bestaande excursie of om een nieuwe excursie te organiseren die jij zelf hebt bedacht.**

### Organisator

Als jij organisator van een excursie bent, zorg jij dat je een korte tekst aanlevert, die gebruikt kan worden voor publiciteit. Ook regelt de organisator, als dat nodig is, extra gidsen en stemt de excursie en de voorbereiding waaronder het voorlopen met hen af.

De werkgroep Excursies checkt per kwartaal bij alle organisatoren of zij akkoord zijn met de informatie over de komende excursies en geeft deze vrij voor publiciteit. Ook onderhoudt de werkgroep contact met de terreinbeheerders van de gebieden waarin excursies plaatsvinden. De werkgroep kan verrekijkers, telescopen en batdetectors beschikbaar stellen voor jouw activiteit.

### Succesvol en bijzonder

We belichten de onderstaande excursies omdat ze bijzonder zijn, meestal goed bezocht werden en/of hoog gewaardeerd werden door de deelnemers. Dit zijn dus buitenkansjes als je zin hebt om een excursie te lopen en organiseren, zonder zelf het wiel te hoeven uitvinden. Oud-organisatoren zullen je met plezier informeren over de manier waarop zij dit in het verleden hebben gedaan en over de bijzonderheden van de excursie.

### Nachtegalentocht

Dit is een unieke tocht, eind april / begin mei, van zonsopgang tot zonsondergang in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Een fietstocht met wandelingen om het nachtegalenconcert te beluisteren en alle duinlandschappen te doorkruisen, van binnenduinrand tot zeereep, met aandacht voor de biodiversiteit en de broed- en trekvogels.

### Zeedorpenlandschap Zandvoort

De karakteristieke zeedorpenvegetatie is uniek en biedt een prachtig verhaal over verbinding van menselijk gebruik en natuur. In het duingebied in de Zuidduinen bij Zandvoort is deze vegetatie op zijn mooist van medio mei tot begin juli. Het Kostverlorenpark is niet meer vrij toegankelijk, maar mogelijk kan daar in overleg met de eigenaren ook een excursie plaatsvinden.

### Natuur en Historie Hageveld

Landgoed Hageveld heeft niet alleen een rijke historie, het is ook een prachtig klein stukje natuur waar veel te ontdekken valt. Het is extra interessant door allerlei ontwikkelingen in het gebied, waaronder de komst van Herenboeren, een coöperatief dat boert op circa 18 hectaren, opgericht door en voor 200 huishoudens.

<https://heemstede.herenboeren.nl/>



Koude decemberochtend.  
Foto: Femke van den Berg

### Kerstwandeling

Deze excursie op tweede kerstdag in de Amsterdamse Waterleidingduinen werd altijd zeer goed bezocht, een publiekstrekker. Een bijzonder moment om mensen te bereiken met een boodschap en te laten genieten van een frisse neus in een winters landschap.

Tot slot is de werkgroep Excursies ook nog op zoek naar een werkgroepcoördinator, onder meer voor het ontwikkelen van nieuwe initiatieven voor de langere termijn. Heb jij belangstelling om een excursie te organiseren of gidsen? Of wil je meer informatie? Mail dan de werkgroep Excursies: [ivnzk.excursieplanning@gmail.com](mailto:ivnzk.excursieplanning@gmail.com)

Tekst: Margo Slot



Terrein van Herenboeren Heemstede.  
Foto: Femke van den Berg



Bunkerhuisje Kostverlorenpark. Foto: Loes van der Heijden



# UIT GELICHT IVN-excursies Zuid-Kennemerland



**LET OP** Alle activiteiten zijn onder voorbehoud.

Voor actuele data, tijdstippen, informatie en andere activiteiten zie:

<https://www.ivn.nl/afdeling/zuid-kennemerland/activiteiten>

## Fietstocht Geniedijk

De Geniedijk of het Liniepad is de groene ruggengraat van Haarlemmermeer. De dijk begint in het westen bij Fort Vijfhuizen en loopt via Fort Hoofddorp naar Fort bij Aalsmeerderbrug. We fietsen bij elkaar ongeveer 20 km. Vertrek: Gemaal Koning Willem 1, aan de Ringvaart nabij Fort Vijfhuizen. Kom met de eigen fiets of ov-fiets naar het startpunt. Er is beperkte parkeergelegenheid voor auto's. Graag vooraf aanmelden met naam en telefoonnummer via [ivnhaarlemmermeer@gmail.com](mailto:ivnhaarlemmermeer@gmail.com)

## Vlinders

In de maand juni zijn vaak minder vlinders te zien. In juli nemen de aantallen vlinders toe. Tijdens deze excursie worden naast vlinders ook andere dieren en planten besproken die de aandacht trekken. De excursie is niet geschikt voor kleine kinderen. Reserveren verplicht via site NPZK. Informatie bij Ok Overbeek 06-31305324.

## Heide-excursie De Zilk

De Bollenstreek van Zuid-Holland is ontstaan door grootschalige afgraving van duingronden. Slechts hier en daar zijn er een paar snippers ontsnapt. In de duinen van De Zilk ligt een oeroud duinrelict. De ouderdom kenmerkt zich in de bodem waar de kalk in de loop der eeuwen is uitgespoeld. Daar bevindt zich zelfs nog een uniek heideveld. Voor de liefhebbers van natuur, landschap en historie: komt dat zien!

Vertrek: AWD-ingang De Zilk bij het dorp De Zilk, Joppeweg 1, Noordwijkerhout. Aanmelden is niet nodig. Informatie bij Eric van Bakel [ericvanbakel@hetnet.nl](mailto:ericvanbakel@hetnet.nl)

## Droge of natte voeten op Kaageiland

IVN werkgroep Haarlemmermeer organiseert een unieke excursie op Kaageiland met een combinatie van natuur, historie en cultuur met een bezoek aan de Kagermolen. Molenaars Albert en Peter vertellen over de historie van de molens rondom de Kagerplassen en over molenkunst. Delen van het 'Laarzenpad' kunnen nogal drassig zijn. Waterdicht schoeisel is gewenst, zeker als het pas geregend heeft. De wandeling is niet geschikt voor mindervaliden. De wandeling start om 13.00 uur bij het pontje op Kaageiland. Aanmelden is niet verplicht.

Informatie bij Ans Röling 06-20002896.

## Fietsexcursie rondom Spaarndam en Stompe toren Spaarnwoude

Het gebied rondom Spaarndam en Spaarnwoude laat duidelijk zien hoe een landschap in de loop van de eeuwen kan veranderen. We stappen regelmatig af om kennis te maken met landschap, cultuurhistorie en natuur. Zorg voor goede schoenen en zo mogelijk een verrekijker.

Vertrek: Standbeeld van Hansje Brinkers op de Spaarndammerdijk in Spaarndam. Aanmelden bij Jannie Eijfferts 06-24178657 of [j.eijfferts@live.nl](mailto:j.eijfferts@live.nl)

## Zagen op Eindhovenout

Het IVN Zuid-Kennemerland organiseert in samenwerking met de gemeente Haarlem een werkdag in het vogelbosje Eindhovenout. Deelnemers gaan braamstruiken snoeien/uitsteken en de Japanse duizendknoop uitsteken. Dit is nodig om het hakhout beter tot zijn recht te laten komen. Aanvang 9.30 uur op de parkeerplaats naast de middelbare school Sancta Maria aan de Van Limburg Stirumstraat. De werkdag duurt tot 14.00 uur. Zorg zelf voor werkkleding en -laarzen, koffie/thee en lunchpakket. Aanmelden verplicht bij Marc van Schie [marcmargriet@hetnet.nl](mailto:marcmargriet@hetnet.nl) of 06-22575748.





Fotografen thema 'Spoorzoeken':  
Esther van den Braak, Jany van Dijk,  
Marisca van der Eem, Dick van Gijls-  
wijk, Cisca Klarenberg, Hans Moole-  
naar en Hans Smits.

